

¶ Inge Adriansen. *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*. 2 Bd. København: Museum Tusulanums Forlag - Københavns Universitet, 2003. Pp. 1200. Ill. [= *Etnologiske Studier*, nr. 8] ISBN 87-7289-794-5 / ISSN 1398-8980. Met Engelse samenvattingen

De toenemende globalisering in de laatste decennia heeft onderwerpen als nationalisme, nationale identiteit en natiestaten weer op de agenda gezet. De interesse hiervoor in historische en sociaal-wetenschappelijke kringen heeft geresulteerd in een nog immer groeiende stroom van publicaties. Dit betekent echter niet dat het verzadigingspunt bereikt is. Nog steeds verschijnen interessante theoretische benaderingen en inhoudelijke bijdragen. Tot deze categorie behoort het recentelijk verschenen werk *Nationale symboler i det Danske Rige* van Inge Adriansen; haar, zo zou men kunnen zeggen, *opus magnum* over nationale symbolen in het Deense rijk in de periode 1830-2000.

Inge Adriansen dekt met haar werk een periode van bijna twee eeuwen en gaat in op een grote reeks van nationale symbolen in het Deense rijk. Zij definieert nationale symbolen als voorstellingen van nationale identiteiten die bijdragen aan de vereniging van mensen, ondanks culturele, regionale en sociale verschillen, in een natie die vaak samenvalt met de staat. [Bd. 1, p. 16, 19] Dit betekent dat het onderzoek zich niet beperkt tot nationale symbolen in engere zin. Met oog voor detail beschrijft ze het ontstaan, de functie en de betekenis van een keur aan afbeeldingen, voorwerpen, gebruiken en media. De verschillende symbolen worden in afzonderlijke hoofdstukken besproken. Daarnaast behandelt ze – weliswaar minder uitgebreid – de ontwikkelingen in IJsland, Sleeswijk, Groenland en de Faeröer vanuit de gedachte dat deze gebieden ook deel uit maken, of hebben gemaakt, van het Deense rijk in de periode 1830-2000.

Dit lijkt voor de hand liggend, maar te vaak dienen nationale grenzen als obstakels voor historisch onderzoek.

In de eerste band gaat Inge Adriansen in op de officiële symbolen tegen de achtergrond van de overgang die plaatsvond *Van vorstenland tot natiestaten*. [Ondertitel bd. 1] Daarmee verwijst ze niet alleen naar het uiteenvallen van het Deense rijk in staten als Denemarken en IJsland, maar ook naar het idee dat ten grondslag lag aan de vestiging van deze natiestaten. In de decennia rond 1800 verloor namelijk de voorstelling aan kracht dat de vorst zijn macht ontleende aan God en gehoorzaamheid aan de overheid een religieuze plicht was. Ook het Deense rijk kwam hierdoor onder druk te staan, want wat bond landsdelen als Denemarken, Sleeswijk en Holstein en hun inwoners dan aan de regent? De focus verschoof naar het aankweken van gemeenschapsbesef en vaderlandsliefde als middel om loyaliteit aan vorst en vaderland te verzekeren. Dit beleid, in sociaal-wetenschappelijke en historische kringen gevat onder de term van proces van natievorming, was gericht op de ideologische onderbouwing van de (natie)staat en ging gepaard met een actief gebruik van nationale symbolen.

Deze theoretische benadering vormt het kader waarbinnen Adriansen ten eerste ingaat op de Deense officiële symbolen; de nationale symbolen die nauw verwant zijn aan de staatsmacht. Ze toont onder meer aan, tegen de achtergrond van de politieke veranderingen, hoe de betekenis van de opeenvolgende Deense vorsten in de negentiende eeuw verschoof van de representatie van het Deense rijk naar een symbool van de natie. Met de geleidelijke etablering van de parlementaire democratie in de decennia rond 1900 groeide bovendien de symboolfunctie van de regenten ten koste van hun feitelijke regeringsmacht. Ook de betekenis van de Deense vlag was aan verandering onderhevig. Parallel aan de vestiging van de natiestaat veranderde de Deense vlag van een symbool voor de monarchie dat voorbehouden was

aan het koningshuis en vloot (rond 1800) in een teken van Deensheid. Het volk eigende zich de vlag toe. Dat blijkt uit het veelvuldig gebruik van de vlag buitenshuis en het groeiend aantal (gebruiks)voorwerpen waar deze op afgebeeld werd. Dit gebeurde in eerste instantie zeer tegen de zin van de vorst in en moet vooral begrepen worden in het licht van het groeiende nationale besef vanaf de jaren 1840 en de gewapende strijd in en om Sleeswijk (1848-50). De vlag is een multifunctioneel symbool gebleken, dat tegenwoordig door de staat en het koningshuis voor officiële doeleinden gebruikt wordt. Onder de bevolking leeft de vlag ook als teken van Deensheid en uiting van vreugde, en dient ter viering van verjaardagen en overwinningen van sportteams, ter versiering van kerstbomen en ter aanprijzing van handelswaar. Naast de nationale vlag en de regenten rekent Adriansen ook de rijkswapens, de grondwet, het volkslied en de nationale feestdagen tot de officiële symbolen.

Onder de noemer van staatstekens gaat de auteur vervolgens in op het paspoort, het geld en de postzegel. De conclusie dat deze elementen de zelfstandige staat representeren gaat gepaard met een grote rijkdom aan details. Zo weet ze dat de vijf-øre-munt die in 1973 van een lichte metaalsoort werd gemaakt al snel in de volksmond “een Anker” genoemd werd. Dit was vanwege de overeenkomsten die de munt vertoonde met de toenmalige minister-president Anker Jørgensen door klein, rood en heel weinig waard te zijn. [Bd. 1, p. 258] Het belang van dit deel is m.i. vooral dat Adriansen met haar kennis van en aandacht voor de gebruikte beeldtaal toont hoe het paspoort, het geld en de postzegel dragers zijn van de steeds veranderende ideeën over staat en natie.

Adriansen stelt dat de officiële symbolen als de rijkswapens en de vlag, en daarnaast de jaarlijkse herdenking van de grondwet en het zingen van het volkslied krachtige tekens en middelen zijn ter bevordering van het nationale besef. Ook de staatstekens maken

een belangrijk onderdeel uit van het proces van natievorming. Men moet echter waken voor een al te monocausale verklaring dat de opkomst van een nationaal besef onder de bevolking louter het resultaat is van een bewuste overheidspolitiek.¹ Dit verklaart niet de behoefte onder de bevolking om deel uit te willen maken van een nationale gemeenschap en laat geen ruimte voor de alternatieve symboliek die bestond.

In het tweede deel van de eerste band komen de symbolen aan de orde in de gebieden die zich afscheid(d)en van het koninkrijk. Adriansen beschrijft hoe in Sleeswijk, IJsland, de Faeröer en Groenland, soms in oppositie tot Deense invloeden, een zelfstandige symboliek ontstond die een expliciet gemeenschapsbesef articuleerde of moest beïnvloeden. Het zou interessant geweest zijn om ook de ontwikkelingen en Deense invloeden in Holstein, Lauenburg en de Deense koloniën (ook Deense rijk) en eventueel op de Friezen als etnische categorie binnen het Deense rijk in het betoog te betrekken. Desalniettemin wordt de waarneming van Löfgren dat elke nationale cultuur enkele vaste elementen kent (vlag, volkslied en nationale feestdag) en daarnaast specifiek ingevulde voorstellingen heeft van het eigen erfgoed en volkskarakter, uitvoerig en op boeiende wijze onderschreven.²

Hier op voortbouwend staan in de tweede band de specifiek Deense nationale voorstellingen centraal. Deze zogenaamde onofficiële symbolen speelden een rol in de vorming van de bevolking tot een natie. Ze worden beschouwd als historische vertellingen, mythen en tradities die de betekenis van verenigende

¹ Vgl. voor een discussie hiervan - in dezelfde reeks verschenen: T. Damsholt, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-tallet*. København: Museum Tusulanums Forlag - Københavns Universitet, 2000 [= Etnologiske Studier, nr. 6].

² O. Löfgren, 'The Nationalization of Culture', in: *Ethnologia Europaea*, XIX, 1 (1989), pp. 5-24.

symbolen hebben gekregen. [Bd. 2, p. 15] Sommige daarvan zijn opgenomen in het onderwijscurriculum en daarmee verheven tot een nationaal niveau, andere vormen meer eigentijdse versies van klassieke vertellingen over Denemarken en de Denen, aldus Adriansen. Ze bespreekt het ontstaan, de betekenis en het gebruik van de onofficiële symbolen. Daarnaast toont ze de natuurlijke, historische en geografische omstandigheden die de voorstellingen mede bepaald hebben. De onofficiële symbolen zijn aan de hand van bronnenonderzoek, literatuurstudie, bestudering van materiële overblijfselen en vragenlijsten geselecteerd en gecategoriseerd. Adriansen onderscheidt vier hoofdgroepen, te weten: de taal, de geschiedenis, het land (landschap en natuur) en, tot slot, helden en incarnaties van de natie. [Bd. 2, p. 14]

Onder de categorie taal groepeerde de auteur moedertaal en vaderlandsliederen. De betekenis die het Deens als moedertaal heeft wordt niet alleen verbonden met het algemene, romantische gedachtegoed. De conflicten in Kopenhagen tussen een Duitstalige bestuurlijke elite en een Deenstalige burgerij aan het einde van de achttiende eeuw, en de strijd in en om het hertogdom Sleeswijk die voortduurde tot in de twintigste eeuw droegen er toe bij dat de taal nog tot op heden als een belangrijk onderdeel van de nationale identiteit beschouwd wordt. Dit blijkt onder meer uit de frequentie waarmee het begrip moedertaal voorkomt in vaderlandsliederen. Deze drukken, zoals een analyse van de Deense zangschat aantoonde, een nationale verbondenheid uit. Daarmee zijn dit nationale symbolen die, gegeven de sterke Deense zangtraditie, vele generaties in hun denken beïnvloed hebben. Inge Adriansen beschrijft onder meer de invloed van N.F.S. Grundtvig (1783-1872) op de canon en de traditie. Veranderingen hierin worden gerelateerd aan enkele concrete historische gebeurtenissen (o.m. ontstaan Duits-Deense conflict, discussie over toetreding tot EG) en aan de opkomst van nieuwe gebruikersgroepen (b.v. arbeidersklasse).

De tweede hoofdgroep geschiedenis is opgedeeld in drie ondercategorieën. Onder de noemer van gemeenschappelijke afkomst beschrijft de auteur hoe in Denemarken de Noordse mythologie, overblijfselen uit de vikingtijd, oudheidkundige markeringsen in het landschap en archeologische vondsten gebruikt zijn om de natie historisch te schragen en een eerbiedwaardig aanzien te geven. Een illustratie van de kracht van symbolen is dat grafheuvels en runenstenen niet alleen door twee tegengestelde kampen als de Deense nationaal-socialisten en de ondergrondse gelijktijdig gebruikt konden worden, maar ook daarna niet aan zeggingskracht en populariteit inboetten. De tweede ondercategorie betreft de symbolen die verwijzen naar de verdediging van het territorium. Ook dit is een internationaal fenomeen. In Denemarken zijn deze grotendeels ontstaan in de strijd in en om Sleeswijk (de dappere soldaat die uit vaderlandsliefde vecht voor koning, land en taal) of hier nauw mee verbonden (de verdedigingswal Danevirke in Sleeswijk). Ook de zogeheten vrijheidsstrijd in de Tweede Wereldoorlog leeft nog verder als symbool van de nationale eenheid. Tot de overige gebeurtenissen rekent Adriansen de achttiende-eeuwse landbouwhervormingen, de slag tegen Engeland (1801) en de zogeheten Hereniging (Genforeningen; de grenswijziging tussen Duitsland en Denemarken in 1920). Vooral de laatste gebeurtenis heeft grote impact gehad in Denemarken, niet alleen als historisch feit, maar ook doordat de feestelijkheden het symboolgebruik sterk stimuleerden.

Tot de derde groep van onofficiële symbolen – het land – rekent Adriansen het nationale landschap, nationale planten en nationale dieren. In eerste instantie werden het beukenbos en de zee kust van Sjælland belangrijke elementen in het geconstrueerde nationale landschap. Dit hing nauw samen met de concentratie van de culturele elite in en rond Kopenhagen. In de loop van de negentiende eeuw trokken kunstenaars op zoek naar “het volk”

echter het land in om plattelanders en vissers te bestuderen. Zo werden ook andere natuurgebieden als de heide, de westkust en Skagen afgebeeld en opgenomen in de voorstelling van het nationale landschap. Dergelijke beelden zijn zeer krachtig gebleken. De Deense natuurbeschermingspolitiek is er voor een groot deel op gebaseerd. Ook worden de eik, de beuk, de leeuwerik en de zwaan nu nog beschouwd als nationale planten en dieren ondanks dat zij ook buiten de grenzen van het Deense rijk voorkomen.

Tot slot gaat Inge Adriansen in op Holger Danske, Niels Ebbesen, nationale helden en de voorstelling van Moeder Denemarken als incarnaties van de natie. De personificatie van het vaderland als moederfiguur is een internationaal fenomeen dat in Denemarken vooral schatplichtig is aan Grundtvig. De voorstelling werd een krachtig nationaal symbool dat afhankelijk van de context het vaderland, de natie, Deensheid, de strijd voor Sleeswijk of de bereidheid om het vaderland te verdedigen symboliseert. Ook Holger Danske werd een nationaal symbool in kracht van de betekenis die hij kreeg toegekend. Van een literair figuur (ca. 1130) zonder Deense wortels groeide hij, net zoals Frederik Barbarossa in Duitsland, uit tot de man die zal ontwaken om Denemarken in tijden van nood te redden. Overeenkomstig werd hij bezongen en afgebeeld. Als beschermer van het vaderland werd hij als figuur in de kazematten van kasteel Kronborg geplaatst. In de twintigste eeuw wordt hij echter ook gebruikt om laarzen mee aan te prijzen en heeft hij naamgegeven aan een verhuisfirma.

Adriansen heeft een naslagwerk geschreven waarin de oorsprong, het gebruik en de betekenis van de belangrijkste Deense nationale symbolen in het licht van de politieke en sociaal-maatschappelijke veranderingen van de laatste twee eeuwen gepresenteerd worden. Nationale symbolen blijken krachtige voorstellingen van nationale identiteiten te zijn die ook

bijdragen aan de vereniging van een bevolking in een verbeelde gemeenschap. Ze worden daarnaast gekenmerkt door een grote multifunctionaliteit en flexibiliteit. Immers, ze kunnen binnen verschillende contexten (zelfs gelijktijdig) gebruikt worden en hun betekenis is niet gefixeerd.

Dat de Deense nationale symbolen in afzonderlijke hoofdstukken besproken worden vergemakkelijkt het gebruik van de studie als naslagwerk, maar maakt herhalingen onvermijdelijk. Natuurlijk roept deze structuur ook vragen op waarop het antwoord niet makkelijk gevonden wordt. Ik denk daarbij bijvoorbeeld aan de invloed van Grundtvig, de persoon met de meeste verwijzingen in het uitgebreide register, op de nationale cultuur. Ook de rol van de Deense staatskerk in deze lijkt mij interessant voor een nadere beschouwing. Maar dat zijn slechts kleine, inhoudelijke kanttekeningen. Resteert nog een laatste opmerking. Nationale symbolen vormen in de definitie van Adriansen niet alleen voorstellingen van nationale identiteiten. Het zijn ook punten in het mentale en fysieke landschap waar het Deense nationale geheugen mee vastgelegd en aan gehecht wordt. Het zou dan ook interessant zijn geweest als het *lieu de mémoire*-begrip van Nora besproken zou zijn in het inleidende deel waar het theoretische kader uiteengezet wordt. Dit neemt niet weg dat Inge Adriansen een indrukwekkend naslagwerk geschreven heeft dat een welkome bijdrage levert aan het nationalismeonderzoek. Het biedt tevens een beeld van de Deense, nationale cultuur in de afgelopen twee eeuwen en kan daarom van harte aanbevolen worden aan een ieder die geïnteresseerd is – al dan niet in professionele zin – in dit cultuurgebied in deze periode.

Nikolaj Bijleveld, Rijksuniversiteit Groningen